

УДК 130. 122

Я.І. АРАБЧУК

Івано-Франківський національний технічний університет, Івано-Франківськ

ДЖЕРЕЛА І ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ

В статті дається аналіз джерел і чинників формування особистості, умови соціалізації людини, дається класифікація чинників соціалізації, види соціалізації, розкриваються джерела соціалізації особистості.

Ключові слова: формування особистості, джерела, чинники, соціалізація людини, мегафактори, макрофактори, мезофактори, мікрофактори, види соціалізації

Вступ

У вітчизняній і зарубіжній філософії й науці наявні різні класифікації чинників соціалізації. Як правило, всі вони розглядають соціалізацію крізь призму три- або чотириступеневої класифікації її основних факторів. Наприклад, С. Іваненков виокремлює три найвагоміших чинники соціалізації – речовинно-предметний, соціально-інституціональний та інформаційний (засоби масової інформації) [1, с.36-37]. Підтримуючи триступеневе структурування факторів соціалізації, Н. Сейко зазначає, що „на соціалізацію людини впливають світові, планетарні процеси – екологічні, демографічні, економічні, соціально-політичні, а також країна, суспільство, держава в цілому, які розглядаються як макрочинники соціалізації” [2, с.229]. Не менш вагомими чинниками соціалізації виявляються: формування етнічних установок; вплив регіональних умов, у яких живе й розвивається особистість; тип поселення; засоби масової комунікації. Соціалізацію індивіда також визначають сім'я, освітні установи, групи ровесників і багато іншого, що складає найближчий простір та соціальне оточення, в якому перебуває особистість. Це найближче середовище, у якому проходить розвиток людини, можна назвати чинниками першого порядку. А ось до чинників другого порядку, можна зарахувати більш віддалені, але не менш значущі фактори – наприклад, регіональне соціоекологічне середовище, оказіональне спілкування, мережу Інтернет тощо. „Закономірність і заодно постійно вирішувана суперечність у відносинах чинників другого і першого порядку, на нашу думку, полягає у їх постійній взаємозмінності: так, наприклад, мережа Інтернет на якомусь етапі соціалізації дитини може стати домінуючим соціалізаційним чинником або ж призвести до формування соціально девіантного стану особистості. Те ж саме можна сказати й про добродійність як чинник соціалізації: як свідчить історичний аналіз цього феномена, почасти саме добродійність ставала вирішальним чинником соціалізації особистості, що прогнозував її життєдіяльність на майбутнє” [2, с.231].

Більш розгорнуту класифікацію чинників соціалізації, умовно об'єднуючи їх у чотири групи – мегафактори, макрофактори, мезофактори і мікрофактори, – наводить А. Мудрік:

1. Мегафактори – космос, планета, світ, які тією або тією мірою через інші групи факторів впливають на соціалізацію мешканців Землі.

2. Макрофактори – країна, етнос, суспільство, держава, котрі впливають на всіх, хто проживає в певних країнах.

3. Мезофактори (мезо – середній, проміжний) – умови соціалізації великих груп людей, які виділяються за національною (етнічною) ознакою, місцем і типом поселень, в яких вони живуть (регіон, село, місто, селище, район); за приналежністю до аудиторії тих або тих мереж масової комунікації (радіо, телебачення); за належністю до тих чи тих субкультур.

4. Мікрофактори – чинники, котрі безпосередньо впливають на конкретних людей (сім'я, сусіди, групи однолітків, навчальні, виховні організації, різні суспільні, державні, конфесійні організації) [3, с.14-16].

В кінці XX – на початку XXI століття вчені усе більше уваги надають мега- і макрофакторам соціалізації, серед інших і природно-географічним умовам. Адже саме вони і безпосередньо, і опосередковано впливають на становлення особистості. Знання таких чинників соціалізації дозволяє не тільки зрозуміти специфіку прояву загальних законів розвитку індивіда як представника *Homo sapiens* і переконатися в необхідності й доцільності виховання. Не меншою мірою знання мега- і макрофакторів соціалізації має допомагати в розв'язанні проблем, які мають глобальний, планетарний характер, тому що вони стосуються життєвих інтересів усього людства. Своєю чергою ці глобальні проблеми не можуть не відбитися в індивідуальній свідомості. От чому проблеми глобалістики стали реальністю сучасної культури загалом і кожної людини зокрема. У процесі соціалізації індивід має усвідомлювати, що вони загрожують деградацією і загибеллю всьому людству, мають потребу в позитивному вирішенні, вимагають загальної координації і спільних зусиль усіх народів світу. Кожна людина повинна усвідомити й власну індивідуальну відповідальність за збільшення кількості та масштабів глобальних катаклізмів, гостроту цих перетворень і їхні загрозові розміри.

Соціалізація особистості спричинена також і наявними мезофакторами. Вона тісно пов'язана з питанням взаємозв'язку природи й етносу, оскільки кожному народові притаманне власне географічне середовище існування, яке чинить специфічний вплив на національну самосвідомість, демографічну структуру, міжособистісні відносини, спосіб життя, звичаї, звички тощо. Відтак специфіка географічного середовища формує структуру етнічної спільності, регіональну специфіку, культуру, фізичний тип людей, расові ознаки (колір шкіри, очі, форму і колір волосся, форму черепа, зріст та ін.). У кожному етнічному об'єднанні складаються свої види діяльності, міжетнічні відносини, різний сімейний побут, шлюбні звичаї й обряди. Етнічні традиції даються взнаки в способах захисту від впливів природного середовища, у створюваних культурних цінностях (образах художньої і наукової творчості). У кожній етнічній групі складається своє уявлення про особистість, її поведінку і менталітет.

Мезофактори впливають на соціалізацію індивіда і через четверту групу – мікрофактори. До них належать чинники, які безпосередньо впливають на конкретних людей, котрі з ними взаємодіють: сім'я і домашнє вогнище, сусідство, групи ровесників і співробітників, різні громадські, державні, релігійні і приватні організації, мікросоціум. Притому найважливішу роль у тому, як формується індивід, відіграють різні агенти соціалізації – люди, в безпосередній взаємодії з якими проходить його особисте життя. За своєю роллю в соціалізації агенти розрізняються залежно від того, наскільки вони значущі для людини, як будується взаємодія з ними, в якому напрямі та якими засобами вони чинять свій вплив тощо. Мікрофактори соціалізації реалізуються через різні інститути соціалізації – загальноусталені соціальні норми, традиції, звичаї, родину, а також державні та суспільні установи й організації. Провідна роль у цьому процесі належить освітнім установам – дитячим садкам, школам, середнім і вищим навчальним закладам, які здійснюють цілеспрямований соціалізуючий вплив на людину і протистоять стихійним соціальним взаємодіям. З огляду на це можна констатувати наявність певного соціального замовлення суспільства інститутам соціалізації. Відповідно до замовлення інститути соціалізації змінюють її концептуальні моделі. Зміни відбуваються відповідно до змін державної політики, серед іншого й освітньої. Відтак соціалізація виявляється державною й освітньою політикою в дії [4, с.139-140; 5, с. 231-232].

Процес соціалізації має ще й ту специфіку, що він відбувається як суб'єктивна діяльність і співдіяльність агентів та інституцій суспільного життя. Рушієм такої співдії є відповідні соціальні потреби, які мають системний характер і реалізуються як множина індивідуальних та інституційних запитів [6, с.89-91]. Вивчення особливостей соціальних потреб і шляхів їх реалізації сприяє уніфікації видів і джерел соціалізації, а також її етапів, стадій і механізмів реалізації.

Зокрема, розрізняють декілька видів соціалізації:

- стихійну соціалізацію людини у взаємодії і під впливом об'єктивних обставин життя суспільства, зміст, характер і результати якої визначаються соціально-економічними і соціально-культурними реаліями;

- відносно спрямовувану соціалізацію, коли держава застосовує певні економічні, законодавчі, організаційні заходи для вирішення своїх завдань, які об'єктивно впливають на зміну можливостей і характеру розвитку, на життєвий шлях тих або тих вікових груп (визначаючи обов'язковий мінімум освіти, вік її початку, терміни служби в армії тощо);

- відносно соціально контрольовану соціалізацію – планомірне створення суспільством і державою правових, організаційних, матеріальних і духовних умов для розвитку людини;

- більш або менш свідому соціалізацію людини, котра має просоціальний, асоціальний або антисоціальний вектор (самовиховання, самовдосконалення, саморуйнування), здійснюється стосовно індивідуальних ресурсів і відповідно до об'єктивних умов життя або всупереч їм [7, с.74]

У вітчизняній соціально-психологічній і психолого-педагогічній літературі виокремлюють такі джерела соціалізації особистості:

- первинний досвід, пов'язаний із періодом дитинства, з формуванням основних психічних функцій та елементарних форм суспільної поведінки в сім'ї, загалом власний індивідуальний досвід індивіда (стереотипи поведінки формуються шляхом сигнальної спадковості, тобто через наслідування інших і є досить стійкими, що може стати причиною психологічної несумісності, асоціальної поведінки тощо);

- культурно-соціальний досвід, який цілеспрямовано передається суб'єктам через різні соціальні інституції, передусім через систему освіти, навчання й виховання (дошкільні заклади, школу, вищі навчальні заклади тощо);

- активність самої особистості у виборі знань та їх осмисленні; вміння порівняти різні погляди і критично їх оцінити; активна участь у практичній, перетворювальній діяльності та спілкуванні [8; 9; 10].

Зарубіжна соціально-психологічна література джерела соціалізації особистості зводить до таких: технологічні й соціальні зміни в суспільстві; урбанізація; меркантильність і бідність; засоби масової інформації; соціальне й емоційне напруження; негаразди в сім'ї; життєві події та пов'язані з ними стреси; вплив ровесників, школи, релігії та ін. [11; 12]

Список використаної літератури:

1. Иваненков С.П. Проблемы социализации современной молодёжи. Изд.2-е, дополненное. Монография. – СПб, 2003. – 420 с.
2. Сейко Н.А. Добродійність у сфері освіти в Україні (XIX – початок ХХ століття): Київський учбовий округ: Монографія. – Житомир: Вид-во ЖДУ, 2006. – 447 с.
3. Мудрик А.В. Социальная педагогика: Учеб.для студ. пед.вузов / Под ред. В.А.Сластенина. – 5-е изд., доп. – М.: Издательский центр „Академия”, 2005. – 200 с.
4. Петрович С.П. Деякі аспекти соціального виховання у вищих навчальних закладах мистецького профілю // Соціалізація особистості: Збірник наукових праць. За ред. проф. Капської. – Том XXIV. – К.: Логос, 2005. – С.139-146
5. Лавриченко Н.М. Проблеми гуманістичного спрямування шкільної соціалізації: педагогічні роздуми і нотатки. – К.: ТОВ “Інсайт-плюс”, 2006. – 279 с.
6. Лавриченко Н.М. Педагогіка соціалізації: європейські абрисы. – К.: ВіРАІНСАЙТ, 2001. – 248с.
7. Ковалева А.И. Социализация личности: норма и отклонение. – М., 1996.
8. Міщик Л.І., Голованова Т.П., Білоусова З.Г. Сучасні технології в роботі з сім'єю із проблем насильства: досвід, перспективи. – Запоріжжя: ЗДУ, 2003. – 104 с.
9. Овчаренко Г.Е. Педагогічні умови соціалізації студентів мистецько-педагогічних спеціальностей у позанавчальній діяльності: Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.05 / Луганський національний педагогічний ун-т ім. Тараса Шевченка. – Луганськ, 2005. – 20 с.
10. Сидоренко О.Л. Соціальна педагогіка як наука: Монографія. – Харків: ХНУ ім.

В.Н.Каразіна, 2004. – 120 с.

11. Асмолов А.Г. Психология личности. Принципы общепсихологического анализа. – М.: Просвещение, 1990. – 367 с.

12. Горячев М.Д. Социальная педагогика. – Самара, 1996. – 452 с.

Я.И. АРАБЧУК

Ивано-Франковский национальный технический университет, Ивано-Франковск

ИСТОЧНИКИ И ФАКТОРЫ ФОРМИРОВАНИЯ ЛИЧНОСТИ

В статье дается анализ источников и факторов формирования личности, условия социализации личности, дается классификация факторов социализации, виды социализации, раскрываются источники социализации личности

Ключевые слова: формирование личности, источники, факторы, социализация человека, мегафакторы, макрофакторы, мезофакторы, микрофакторы, виды социализации

J.ARABCHUK

Ivano-Frankovsk national technical university, Ivano-Frankovsk

SOURCES AND FACTORS OF THE PERSON FORMATION

In clause the analysis of sources and factors of the person formation, conditions of persons socialization is given, classification of socialization factors, socialization forms is given, sources of persons socialization are opened

Key words: formation of the person, sources, factors, socialization the person, megafactors, macrofactors, mezofactors, microfactors, socialization forms

Стаття надійшла до редакції 29.01.11р.